

KIRÁLY BÉLA

A honvédelem problémái a forradalomban

Az október 28-i tűzszünetig a forradalom legendás, dicsőséges, spontán, szervezetlen és végtére is győzelmes szakaszában a névtelen szabadságharcos volt a fő tényező. Ő maradt mindmáig – jogosan – a forradalom hőse. A forradalomnak ez az első szakasza lényegében eléggé ismert. A kevésbé legendás második szakasza azonban még feltárássra szorul. Ebben a szakaszban kísérelték meg „ismeretlen” szervezők biztosítani azt, amit a névtelen szabadságharcos korábban kivívott.

E második szakasról még ma sem mondható el minden. Otthon lévők még mindig kárt szenvedhetnének. A lényeges eseményekről azonban most a tizedik évfordulón időszerű beszélni. A forradalom második időszaka, mely a tűzszünet és a november 4-i szovjet intervenció között zajlott le, a kulisszák mögötti apró munka időszaka volt.

„Csendes forradalom”-nak is lehet nevezni.

A forradalom katonai vezetőinek a második időszakban szervezési és operatív feladatokat kellett megoldaniuk.

A forradalmi karhatalom szervezési problémái

A forradalom második szakaszában a fegyveres erőket úgy kellett átalakítani, hogy Nagy Imre kormánya lojális szervezeteivé váljanak. Más szóval, meg kellett előzni, hogy a sztálinisták felhasználhassák őket restaurációs céljaikra. Végül, meg kellett szervezni a forradalom sajátos új nemzetvédelmi intézményeit is.

1956. október 23-án a Néphadsereg felső tisztikara sztálinista tábornokokból és ezredeseiből állott. Akik a sztálinista rendszernek ellenálltak, még mindig ki voltak zárva a hadseregből, amikor úgyszólván minden más párt és állami szerv vezetésében már működtek olyanok, akiket a sztálinista rendszer bebörtönzött és később rehabilitáltak. A Néphadseregben, mint Maléter Pál példája mutatja, mégis voltak olyan magas állású tisztek, akikre a magyar nép mindig számíthatott, és akik a forradalom alatt hű forradalmárokká váltak.

Amíg Maléter Pál és sokan mások őszintén álltak a forradalmárok oldalára és a forradalomhoz való hűségüket mártírhalálukkal pecsételték meg, sokan csak színleg, opportunizmusból, vagy azzal a szándékkal álltak a forradalom mellé, hogy belülről szabotáljanak. Ehhez az utóbbi csoporthoz tartozott, többek között, magas állású tiszteknek az a csoportja, mely Moszkvából november 1-jén érkezett vissza: Uszta Gyula tábornok, Fehér Géza ezredes és mások. A magyar kormány a Szovjetunió érzékenységre való tekintettel kénytelen volt azonnal beosztást adni nekik.

A szovjet követ határozott „kérésére” Uszta Gyulát összekötő tisztnek kellett kinevezni a szovjet hadsereg és a magyar kormány között. Uszta mint összekötő tiszt a kormány több bizalmas tárgyalásán részt vett. Észrevételeit, hangulatjelentéseit azután átadhatta a szovjet főparancsnokságnak, ahova beosztása alapján szabad bejárása volt.

Több más magas állású tiszt a forradalomhoz való hűségét hangoztatva tulajdonképpen az ellenforradalom előkészítésén dolgozott, például Janza Károly altábornagy, Görgényi Dániel, Kovács Imre, Székely Béla vezérőrnagyok és sokan mások.

Ilyen körülmények között a fegyveres erők átszervezése a Nagy Imre kormányához hű karhatalommá, komplikált és nehéz munka volt.

A fegyveres erők irányítására és ellenőrzésére létrejött a Forradalmi Karhatalmi Bizottság (FKB) és a Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya (MKFHB); feloszlatták az ÁVH-t; az ÁVH

határőrséget beolvasztották a Honvédséggé átalakított volt Néphadseregbe; végül, de nem utolsó sorban a szabadságharcos csoportokból s a forradalomhoz átállt egyéb fegyveres egységekből megszületett a Nemzetőrség. Első ízben történik az alábbiakban kísérlet ezeknek az intézményeknek és akcióknak a leírására és jellemzésére.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottságot a szabadságharcos szervezetek, a Néphadsereg és az Államrendőrség képviselői hozták létre Budapesten a Deák téren levő Főkapitányság épületében tartott tárgyalásokon. Október 29-ről 30-ra virradó éjjel a szerző vezetésével küldöttség vitte a gyűlésről a Parlamentbe a FKB felállításáról szóló határozatot. A küldöttséget Nagy Imre miniszterelnök fogadta Tildy Zoltán és Vas Zoltán társaságában. A FKB megalakulását a miniszterelnök megerősítette és másnap a következő nyilatkozatot közölte a budapesti Kosuth Rádió:

„A forradalmi harcokban részt vett egységek megbízottaiból, a Honvédség és a Rendőrség képviselőiből, a megalakulás alatt álló munkás és ifjúsági fegyveres egységek képviselőiből alakuló Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottságának a mai napon történt megalakulását a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében tudomásul veszem és megerősítem.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság szervezze meg a forradalmi harcokban részt vett egységek, a Honvédség és Rendőrség, a munkás és ifjúsági osztagokból alakuló új karhatalmat. Ennek segítségével is teremtsen meg hazánk belső békéjének helyreállítását és az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának feltételeit.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működjék.

Budapest, 1956. október 30.

Nagy Imre,

a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Elnöke.”

A FKB Nagy Imre személyéhez és kormányához, más szóval a magyar néphez hű vezetés és ellenőrzés alá vonta az összes fegyveres erőket.

A Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya az a szervezet volt, melyet a Néphadsereg vezetésére és ellenőrzésére hoztak létre a hadseregen belüli forradalmi erők. A Néphadsereg alakulatai az ország minden részéről küldöttségeket menesztettek Budapestre, hogy közreműködjenek a központi forradalmi szerv létrehozásában. A Honvédelmi Minisztérium épületében ültek össze.

Október 31-én hajnalban fejezték be tárgyalásaikat és hozták meg határozataikat, illetve választották meg a Bizottmány tagjait. Táborno-
kokat, tiszteket, rendőröket és szabadságharcosokat egyaránt megválasztottak tagul. Így valóban forradalmi és demokratikus szervezet jött létre.

„A Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmányának tagjai” – jelentette be másnap a Kossuth Rádió és a napi sajtó – „Király Béla vezérőrnagy, Maléter Pál ezredes, a Kilián laktanya fegyveres ifjúságának parancsnoka, Váradi Gyula páncélos vezérőrnagy, Márián István alezredes,... a Műszaki Egyetem katonai tanszékének vezetője, Kopácsi Sándor rendőrezredes... Márton András ezredes, Zrínyi Akadémia... Székely Béla honvéd és Erdélyi Sándor főhadnagy a forradalmi ifjúság küldöttei... Kovács István vezérőrnagy, Vezérkar... A Bizottmányt a Néphadsereg, a Határőrség alakulatainak és a forradalmi ifjúságnak és a Rendőrségnek kétszázötven küldötte választotta meg a Honvédelmi Minisztériumban 1956. október 31-én hajnalban.”

A Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmányának vezető és ellenőrző hatáskörét a hadsereg alakulatai önkéntesen és lelkesedéssel fogadták el. A lojalitást bizonyító táviratok, levelek, szóbeli üzenetek, küldöttségek megnyilatkozásai, telefonjelentések árasztották el a Bizottmány titkárságát. Talán a legmeghatóbb volt ezek között a Szabad Kossuth Rádió által is ismertetett következő üzenet:

„A leningrádi híradó-mérnöki Akadémián tanuló magyar tisztek ma táviratban jelentették be, hogy egy emberként az új nemzeti kormány

és a Katonai Forradalmi Tanács mellé állnak. Magukévá teszik a forradalmi munkásság és ifjúság és parasztság jogos követeléseit. Kéri a nemzeti kormányt és a Forradalmi Katonai Tanácsot, azonnal rendeljék őket vissza Magyarországra.”

Az Államvédelmi Hatóság feloszlatása.

A magyar nép egyik legáltalánosabb követelése volt az ÁVH feloszlatása. Nagy Imre október 28-án 17,25 perckor a rádióban személyesen jelentette be: „a rend helyreállítása után új államrendőrséget szervezünk és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük”. Másnap, október 29-én 17 órakor a Belügyminisztérium bejelentette Nagy Imre döntésének végrehajtását:

„A Belügyminiszter megszüntet minden különleges, speciális joggal felruházott rendőri szervet. Megszüntette az Államvédelmi Hatóságot, mert ilyen szervezetre a demokratikus rendszerünkben nem lesz szükség. A főváros utcáin már semmiféle államvédelmi szervhez tartozó alakulat nincs szolgálatban.”

Ezzel az Államvédelmi Hatóság, a párt-diktatúra és a sztálinista terror szerve megszűnt: a forradalom egyik alapkövetelése teljesült.

Az ÁVH Határőrség beolvasztása a Néphadseregbe

A közvélemény jogosan tett különbséget az ÁVH karhatalmi erők és a Határőrség között. Az előbbit a forradalom kibékíthetetlen ellenségének tartotta, az utóbbival kapcsolatban reményt táplált arra, hogy kelendő átszervezéssel a forradalmi kormányt támogató karhatalommá alakítható át. A Határőrség tisztikara és legénysége is szükségesnek tartotta, hogy a forradalom mellett állást foglaljon. A budapesti Kossuth Rádió október 29-én éjfélkor közölte a következő nyilatkozatot:

„A Magyar Népköztársaság Határőrségének határőr, tiszthelyettes és tiszti állománya nyilatkozatot adott ki, melyben a magyar dolgozóhoz, a magyar fiatalokhoz fordul... A Magyar Népköztársaság Határőrsége őszintén támogatja a magyar nép nagyszerű harcát, amelyet

nemzeti létünk, szabadságunk és függetlenségünk teljes helyreállításáért folytat... Mi biztosítjuk az új nemzeti kormányt, a magyar ifjúságot, az egész népet arról, hogy a Magyar Népköztársaság Határőrsége – szoros egységben a Néphadsereggel és a Nemzetőrséggel – szilárdan őrzi az igazi néphatalmat, a rendet és mindenekelőtt hazánk határainak sérthetlenségét. Azonosítjuk magunkat a demokratikus forradalommal...”

A fegyveres erők különböző forradalmi bizottságai a Határőrség képviselőit befogadták és ezzel a Határőrség integrálása a forradalom új karhatalmában megkezdődött. Ez a folyamat november 3-án a Határőrségnek a Néphadseregbe való beolvasztásával érte el csúcspontját.

A Nemzetőrség.

A honvédelem szempontjából talán a legbonyolultabb, de egyszersmind a legfontosabb feladat volt a forradalom új, egységes fegyveres testületének, a Nemzetőrségnek a megszervezése a spontán alakult szabadságharcos csoportokból és azokból a rendőr és néphadseregbéli egységekből, melyek a forradalom első időszakában a szabadságharcosokhoz csatlakoztak.

Kívánatos volt, hogy egy központi Nemzetőr Főparancsnokság mielőbb élére álljon a mozgalomnak és irányítsa a szervező munkát. A Nemzetőrség megszervezése tömegmozgalommá vált, a minden oldalról jövő támogatás élvezetében nem volt különösen nehéz a Főparancsnokság életre hívása. Néhány nap múlva már működött a parancsnokság és megkezdte a Nemzetőrség konszolidálását. A nagyobb szabadságharcos egységek a legjobb, a legmegbízhatóbb szabadságharcosaikat delegálták a Nemzetőr Főparancsnokságba.

Természetesen a Néphadsereg vezérkarából is vontunk be szakembereket kulcsállásokba. A Főparancsnokság a budapesti Rendőr-főkapitányság épületében (a Deák téren) tartott hosszas tárgyalások eredményeként jött létre.

Amikor a Forradalmi Karhatalmi Bizottság már megalakult, minden erejét arra fordította, hogy önmagától elkülönítse a Főparancsnokság

kereteit s azt törzssé, valóságos Főparancsnoksággá bővítse ki. 1956. november 1-jén ért véget ez a munka, amikor is e tanulmány szerzőjének aláírásával az alábbi nyilatkozatot tette közzé a FKB a budapesti Szabad Kossuth Rádióban:

„A győzelmes nemzeti demokratikus forradalom harcaiban részt vett fegyveres alakulatok, üzemi őrségek, a honvédség és a rendőrség képviselőiből megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság abból a célból, hogy összehangolja a karhatalmi erők működését a győzelmes nemzeti demokratikus forradalmunk vívmányainak védelme érdekében.

E bizottság az általános, titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működik. 1956. október 31-én a nem honvédségi és nem rendőrségi fegyveres alakulatok elhatározták, hogy egy új, a honvédséggel és rendőrséggel egyenjogú szervvé, Nemzetőrséggé egyesülnek... A nemzetőrök az 1848-as dicső forradalom és szabadságharc hős Nemzetőrségének utódai.

Utódai és követői tehát azoknak a hős nemzetőröknek, akik a győzelmes ozorai, pákozdi csatákban és a győzelmes 1849-es tavaszi hadjáratban összezúzták az agresszorok erőit. Ezen hős elődök dicsőségéhez ma a győzelmes nemzeti demokratikus forradalmunk hőstetteit csatolták és kivívták ezzel nemzetünk és a világ közvéleményének tiszteletét...

Nemzetőr, honvéd, rendőr bajtársak! Erősítsétek harckészültségeteket szent hazánk és dicsőséges nemzeti demokratikus forradalmunk vívmányainak védelmére, a forradalmi rend teljes megszilárdítására. Fegyelmezett magatartástokkal öregbítsétek az eddig is kivívott tekintélyeteket.”

„... a rend megszilárdítását minden erővel elősegítjük, és a kormánynak a restaurációs kísérletek és reakciós zavarkeltések megsemmisítésére adott rendelkezéseit híven teljesítjük...”

A Nemzetőr csoportok nagy többsége érett, fegyelemtartó, körültekintő választott parancsnokok vezetése alatt működött. Ezeknél a csoportoknál a konszolidáció munkája gyorsan folyt. A csepeli munkás Nemzetőrség, a Kilián laktanya ifjúsága, a Corvin köz, a Széna tér, a Szabad Nép székház, az egyetemi nemzetőr dandár, a várbeli egyetemi ezred stb. stb. kitűnő nemzetőr alakulatoknak bizonyultak. Budapest kerületeinek legtöbbszörében gyorsan egyesültek nagyobb egységekbe a szabadságharcos nemzetőrök.

Ugyanez volt a helyzet vidéken is. Pécsről, Szombathelyről, Nyíregyházáról s más nagy városokból, bányavidékekről stb. naponta érkeztek jelentések a helyi nemzetőr egységek megalakulásáról. Ezek úgyszólván kivétel nélkül jelentették azt is, hogy önkéntesen a Nemzetőrség Főparancsnoksága alá rendelik magukat, utasításait, támogatását és irányítását kérték.

A Nemzetőrség konszolidációjára széleskörű spontán kampány indult. Október 28-án a budapesti Egyetemi Ifjúság Forradalmi Bizottsága felhívással fordult az ifjúsághoz: „Magyar forradalmárok! A kormány teljesítette a forradalmi ifjúság követeléseit. A szovjet csapatok kivonulnak, a rend fenntartását a honvédekből, rendőrökből, diákokból és munkásokból alakított fegyveres Nemzetőrség veszi át. Forradalmi harcosok, csatlakozzatok a Nemzetőrséghez.”

Számtalan ilyen felhívást közöltek a rádiók és a sajtó. Gyűléseken szónokok propagálták a Nemzetőrség ügyét. Egyszóval tömegmozgalmommá vált a Nemzetőrség megszervezése s a forradalomhoz hű elemeknek e szervezetbe való tömörítése.

A forradalom katonai operatív problémái

A forradalmi kormánynak és a katonai vezetésnek két alapvető operatív problémát kellett megoldani. Első feladat a rend fenntartása volt, a második a védelem megszervezése szovjet agresszió esetére.

A belső rend fenntartására irányuló intézkedések.

A szabadságharcosok egy heti fegyveres küzdelemben október 24. és 28. között legyőzték az ÁVH-t és azokat az egyéb fegyveres egységeket, melyek a sztálinista irányzatot védelmezték. Az is történelmi tény, hogy a szovjet csapatok, melyeket Budapest ellen vetett be a szovjet vezetőség, súlyos veszteséget szenvedtek. Valószínű volt, hogy Budapesten a harcoló szovjet páncélosok teljes vereséget szenvedhetnek, mielőtt a magyar határon gyülekező szovjet csapatok segítséget nyújthattak volna nekik. Más szóval, az ötnapos budapesti csata a szabadságharcosok győzelmével végződött.

Az október 28-án délben bekövetkezett fegyverszünet után a leglényegesebb kérdés az volt, milyen gyorsan tudja majd a kormány helyreállítani a teljes rendet és közbiztonságot. A forradalmi állapotokkal együtt járó kaotikus helyzet október 28. után halálos veszedelem lett volna Magyarországra.

Tartós káosz a Szovjetunióknak nemcsak ürügyet adott volna az új beavatkozásra, de sok mérsékelt gondolkodó ember szemében az ily módon helyreállított „rend” esetleg jobb alternatívának látszott volna, mint az anarchia. Volt egyáltalán remény a tökéletes rendre rövid időn belül? Kik voltak az akadályai a rend gyors megszilárdulásának? A rend ellenségei természetesen azok voltak, akiknek minden reménye egy új szovjet beavatkozás volt: a sztálinista pártvezetők és az ÁVH föld alá vonult tisztjei, tiszthelyettesei és legénysége.

Ezeket az elemeket szovjet agresszió nélkül fel lehetett volna számolni. Helytelen viszont lebecsülni azt a veszélyt, amelyet ez a sztálinista ellenforradalmi csoport okozott.

Akik úgy vélik, hogy a forradalmat belülről már nem fenyegette semmi veszély, figyelmen kívül hagyják, vagy nincs értesülésük arról, hogy a Magyar Dolgozók Pártja – szovjet mintára – előkészületeket tett arra az esetre, ha a forradalom elsöpörné a rendszert, vagy ha háború esetén az ország megszállás alá kerülne.

Ilyen esetre titkos utasításokat adtak ki a legmegbízhatóbb moszkovitáknak: pártvezetőknek, ÁVH- és néphadseregbéli tiszteknek és

hasonló elemeknek. Ezek az előkészületek nem voltak széles körűek. A sztálinisták féltek attól a kedvezőtlen pszichológiai hatástól, amelyet a lakosságban az a hír keltett volna, hogy a vezetés előkészületeket tesz a forradalom győzelme esetére, vagy az ország esetleges elvesztésére.

Ilyesmiről beszélni sem lehetett, önmaguk között azonban a sztálinisták ennél józanabbak voltak. Titokban, fegyveres kiképzésben részesítették a legmegbízhatóbb moszkovitákat. Titkos fegyverraktárak voltak a sztálinista vezetők pincéiben, pártházakban, ÁVH irodákban stb. stb. Gyülekező helyeket jelöltek ki sztálinistáknak, ahonnan az első adandó alkalommal meg kellett volna kezdeniük szabotázs, gerilla, vagy más ellenséges tevékenységüket az új rezsim, illetve az „imperialista” ellenség ellen.

Neveltek olyan párttagokat, akiknek párttagságukat titokban kellett tartaniuk még a többi párttag előtt is. Ezek a titkos párttagok tartalékai voltak a sztálinista szabotázs osztagoknak és azt remélték, hogy szabadon járhatnak majd, esetleg antisztálinista mezben szolgálhatják a földalatti ellenforradalmárok ügyét.

A sztálinista pártvezetők és ávósok föld alá vonulása október 28-án délben megkezdődött. Az első ellenforradalmi akciónkkal már november 1-jén találkoztunk. Ezen a napon a Nemzetőrség Főparancsnokságának az épülete elé egy tucat tehergépkocsit hajtottak. Elálltak a kijáratokat és az amúgy is zsúfolt téren a forgalmat eltorlaszolták. A tehergépkocsikból a slusszkulcsot magukkal vitték az ellenforradalmár sofőrök és eltűntek, mielőtt világossá vált volna, mi a tervük, vagy, hogy egyáltalán szabotázsról volt szó.

Órákba telt, amíg a forgalmat megint szabaddá lehetett tenni. Ekkor pedig nemcsak az órák, de a percek is drágák voltak. Ezzel az akcióval bizonyos lélektani hatásra is törekedtek. Rémhíreket is terjesztettek, hogy káoszt teremtsenek.

A lélektani háború egy másik eszköze volt, hogy a sztálinista ellenforradalmárok november 1-jén éjjel, és ettől kezdve a szovjet agresszió

napjáig minden éjjel, Budapest különböző kerületeiben behatoltak szabadságharcos vezetők és más demokratikus érzelmű polgárok lakásaiba, néhány ilyen vezetőt ismeretlen helyre elhurcoltak, másutt feldúlták a lakását. Elmenetelükkor az ajtóra előre elkészített felírást ragasztottak: „Így járnak az ávósok és kommunisták”. Szabadságharcos mezben jelentek meg, nemzetiszínű karszalaggal. Ezzel biztosságot szereztek önmaguknak, másrészt alá akarták ásní a szabadságharcosok tekintélyét tisztességes polgárok szemében.

Budaörsön Sziklai Sándor ezredes és Kiss Lajos a Népfront helyi elnöke fegyveres ellenforradalmat szerveztek és a Nemzetőrségre támadtak. A Nemzetőrség ellentámadásba ment át és megsemmisítette őket. A Kiss–Sziklai-féle ellenforradalmi csoport legalább nyíltan támadt, így kevésbé veszélyes ellenség volt. Nyílt harcban el kellett esniük. A veszélyes a földalatti szervezkedés volt.

A legsúlyosabb ellenforradalmi akció a „Külügyminisztériumi csatában” kulminált 1956. november 2-án késő délután. Az ellenforradalmároknak sikerült egy Széna téri tisztességes szabadságharcos csoportot megtéveszteniük azzal a rémhírrrel, hogy „A külügyminisztériumban az ÁVH-sok garázdálkodnak és szabotálják a forradalmat”. Az ellenforradalmároknak sikerült egy század erejű szabadságharcos csoportot a Külügyminisztériumhoz vinni, ahol éppen az ENSZ-el folyt rádiótávírat váltás. A félrevezetett szabadságharcosok megtámadták az épületet és működésképtelenné tették a minisztériumot. E tanulmány szerzője személyesen vezette az ellenakciót, amelynek során sikerült az ellenforradalmár vezetőket letartóztatni s a szabadságharcosoknak megmagyarázni, hogy félrevezették őket.

Ahol sztálinista ellenforradalom felütötte a fejét, a mind szervezettebb Nemzetőrség elfojtotta az akciót.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az ellenforradalmárok éppen csak megkezdték működésüket.

Szabotázs akcióik és nyílt támadásaik fokozódhattak volna. A szerző véleménye az, hogy az ellenforradalmárok nem tudtak volna kellő

belső erőt mozgósítani arra, hogy Nagy Imre kormányát megdöntsék és a forradalom vívmányait megsemmisítsék. A veszély – ismétlem – az volt, hogy olyan ideiglenes káoszt tudnak teremteni, amely esetleg a Szovjetunióknak ürügyet adhatott volna a beavatkozásra.

Ez a lehetőség azonban nem fokozódó, hanem csökkenő irányt mutatott.

A szovjet agresszió.

A Nagy Imre-kormány a magyar nép túlnyomó többségének egyetértésével békét akart a Szovjetunióval, el akart kerülni minden olyan lépést, amelyet a Szovjetunió barátságtalannak tekinthetett volna, vagy presztízsét sérthette volna. Tény, a magyar nép semlegessé akart válni, azaz nem akart többé a szovjet szövetségi rendszerhez tartozni, de nem akart a Szovjetunió ellenségeinek katonai táborához sem csatlakozni. Az is tény azonban, hogy a semlegességet nem akarta egyoldalúan kimondani, nem akarta provokálni a szovjet kormány érzékenységét és tekintélyét.

A semlegességre fokozatosan tért volna át Magyarország. A semlegesség november 1-jei kikiáltása nem oka – mint sok forrás feltételezi –, hanem következménye volt a szovjet agresszióknak. A szovjet csapatok már október 30-ról 31-re virradó éjjel átlépték a határt. Az agresszió már akkor megkezdődött, mely aztán november 4-én nyílt háborúvá fajult.

Ez a veszedelem volt az, amelyre mindig gondolt a forradalom kormánya és katonai vezetősége, de amelyre általános katonai felkészülést mégsem tett különféle okokból. Először is a kormány nem vállalt volna hosszabb küzdelmet: nem volt esély arra, hogy Magyarország nyílt háborúban még csak időleges sikert is elérjen a szovjet tömegtámadással szemben. Általános stratégiai védelmi intézkedéseket a Szovjetunió ellen sok más okból sem rendelhetett el a kormány. Ezt a szovjet kormány ellenséges akciónak tekintette volna.

Aki csak egy kissé is ismeri az orosz történelmet és pszichét, megérti a szovjet érzékenységet a tekintetben, ami a határán történik. Általános stratégiai védelmi berendezkedést magyar részről ellenséges cselekedetnek ítélt volna a Szovjetunió és nyomban beavatkozott volna. Stratégiai mozdulatok tehát céljukkal homlokegyenest ellenkező eredményre vezettek volna.

Földrajzilag sem tudott a magyar hadsereg, az összes forradalmi erőkkel egyetemben, olyan stratégiai védelmi övet építeni, amelyben, ha csak napokra is, feltartóztatható volt egy szovjet tömegtámadást. A Tisza–Bükk-vonal túl hosszú lett volna arra, hogy védelmi vonalként használtassék. Még a Dunán épített védelmi öv is túl hosszúnak bizonyult volna arra, hogy az összes magyar erők eredményesen védelemazzék. De mindkét védelmi öv különben is abszurd lett volna, hisz Csehszlovákiából, Pozsony területéről mindkettő hátába támadhatott volna a szovjet hadsereg.

A sztálinista csehszlovák kormány szívesen átengedte volna a szovjet csapatokat Szlovákián s csatlakozott hozzá, hogy a lehető legrövidebb időn belül leverjék a magyar forradalmi kormányt. Minden általános konvencionális katonai védelem abszurdum lett volna. A szerző csupán azért foglalkozik ezzel a kérdéssel, mert őszinte meglepetésére ilyen lehetőségekről – természetesen *post factum* – bizonyos szakértők a komolyság látszatával beszéltek.

Ehhez még csak annyit érdemes hozzátenni, a forradalmi kormánynak az sem volt módjában, hogy csapatokat bázisaikról védőállásba irányítson. A sztálinista ellenforradalomnak ez lett volna a várva várt alkalom nagyobb akciók végrehajtására. Ha a belső rend fenntartására szervezett helyőrségi rendszert megbolygattuk volna, nagyobb hatásfokú fegyveres ellenforradalom kezdődött volna el. Nem szabad elfelejteni, hogy az ÁVH karhatalom sok tízezres létszámmal rendelkezett a forradalom előtt. Ez az erő meg volt verve, de nem semmisült meg, csak a föld alá vonult.

Felmerült az a kérdés is, nem kellett volna-e a szovjet agresszió esetére huzamosabb gerilla háborúra berendezkedni. Ilyen háború is alig

lehetséges Magyarországon. Magyarország lényegében sík ország. Nincsenek sem kiterjedt mocsarak, áthatolhatatlan erdőségek, amelyekben például a szovjet partizánok rendezték be a partizán harc nélkülözhetetlen bázisait. Nincsenek a Dinári Alpokhoz hasonló hegységek, amelyekben Tito; sem olyanok, mint az Oriente Province-ben, ahol Castro rendezte be a gerilla háború bázisát.

Magyarország hegységei a Bakony, Vértes, Pilis, fel a Bükk hegységig alacsony középhegységek. Mind áthatolható harcokocsikkal. Egyik sem alkalmas tartós gerilla támaszpontok telepítésére. A magyar nép előtt ismeretes volt az a kegyetlenség is, amellyel a szovjet hadsereg kiirtotta mindazokat, akiknél a második világháború végén vadászfegyvert találtak, vagy akik bármi módon gerillaharcos gyanújába estek. A szovjet könyörtelen volt szovjetellenes gerillákkal szemben.

Magyarországon szovjetellenes gerilla háború 1956 novemberében olyan áldozatokat követelt volna a magyar néptől, mely a nép fennmaradását kétségessé tette volna. Mindemellett még csak hetekig sem lehetett volna az ellenállást folytatni a szovjet hadsereg ellen. Éppen ezért az általános gerilla háború éppen úgy a lehetőségek határain kívül esett, mint az esetleges konvencionális stratégiai védelem.

Bármilyen védelmi háborút egyébként is szabotálni tudtak volna a hadsereg vezetésében máig nagy számmal meglévő sztálinista tábornokok és törzstisztek. A forradalom győzelme után sokan siettek hűségüket kinyilatkoztatni. Sok opportunisták talán tartósan szolgálták volna az új kormányt, ha a második szovjet agresszió nem következett volna be. November 4-én azonban azonnal szabotálni kezdtek és átálltak a szovjet agresszorokhoz. Janza, Görgényi, Székely, Kovács Imre tábornokok és mások siettek ugyanúgy hűségnyilatkozatot tenni a Kádár-kormánynak, mint ahogy hűséget fogadtak Nagy Imrének.

Nem kétséges, hogy az első hamis, a második őszinte volt. A második szovjet agresszió idején a magyar Néphadsereg még távol volt attól az állapottól, hogy mint szervezett hadsereg vezethető és aktívan felhasználható lett volna a szovjet agresszorok ellen. Mindezek a tények világosak voltak a kormány és a katonai vezetés előtt. A forradalmi kor-

mány politikája és tettei arra irányultak tehát, hogy megelőzzön egy esetleges szovjet agressziót, nem pedig arra, hogy katonailag felkészüljön az agresszió elhárítására.

A forradalmi fegyveres szervek erősödő konszolidációjával párhuzamosan mégis idő és lehetőség adódott arra, hogy olyan rendszabályokról gondoskodják a katonai vezetés, amelyeket szovjet agresszió esetén folyamatba lehetne tenni, nem végleges győzelem reményében, hanem abból a célból, hogy ilyen válság idején órákat, vagy napokat biztosítsunk Nagy Imre kormányának végső elhatározásokra.

Természetesen sem stratégiai konvencionális védelem, sem általános gerilla háború még csak kezdeti megbeszélés tárgya sem volt. Ennél realisabb volt mind a politikai, mind a katonai vezetés. Az az elhatározás született, hogy szovjet agresszió esetén a fővárost kell védeni. A kormány nem határozta meg azt a minimális időtartamot, amire ilyen esetben szüksége lett volna. Csupán általánosságban az az elhatározás jött létre, hogy a főváros ideiglenes védelmére Budapest körül egy védelmi övet kell kiépíteni.

1956. november 1-jén a kormány kinevezte Márton András ezredest, a Zrínyi Akadémia parancsnokát Budapest e külső védelmi övének parancsnokául. A FKB és a Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya mindent megtett, hogy Márton ezredest csapatokkal lássa el és a budapesti külső védelmi gyűrűt kiépítse. Ez a szervezési munka azonban még kezdetleges állapotban volt akkor, amikor a szovjet agresszió november 4-én hajnalban megindult.

A kaposvári lövész hadosztályt, amelynek a védelmi övbe kellett volna érkeznie, sztálinista tisztok szabotázsja folytán az ország más részeibe irányították és olyan szétszórt állapotban volt a válság idején, hogy egységes alkalmazásról szó sem lehetett. A sztálinista erők ellenforradalmi ténykedése a hadseregen belül oly hatékony volt, hogy meghiúsította a Néphadsereg egységes vezetését.

Tekintettel arra, hogy a budapesti külső védelmi öv kiépítése lassan folyt, a szerző, mint Budapest katonai parancsnoka, egy külön belső

gyűrűt szervezett Budaörs repülőtere körül. Gyalogos, tüzérségi és légvédelmi erőket vont össze a repülőtér védelmére. Két könnyű repülőgép is rendelkezésre állott, hogy végszükségben a kormány igénybe vehesse.

A szovjet agressziót megelőzőleg szovjet csapatok elfoglaltak minden magyar repülőteret, de a budaörsi a kezünkben maradt. Nagy Imrének tudomására hoztuk, hogy a repülőgép rendelkezésre áll. Kezdetől fogva azonban bízott abban, hogy nem jöhet olyan fordulat, amikor repülőgépre szüksége lenne. Soha nem gondolt arra, hogy a válság órájában eltávozzék.

A vég.

November 4-én éjfél tájban érkezett be a Nemzetőrség Főparancsnoksága hadiszállására az első jelentés Kecskemétről, majd rövidesen Kiskunhalasról, hogy a szovjet erők támadásba mentek át. Körülbelül hajnali 2 órakor jelentette Budapest külső védelmi öve, hogy a szovjet csapatok keletről megtámadták a gyenge magyar állásokat. Ekkor a harc zaja már hallható volt a hadiszálláson.

E tanulmány írója a szovjet agresszió idején a Nemzetőrség Főparancsnoksága főhadiszállásán, a Deák téren volt és többszörös összeköttetésben állt a Honvédelmi Minisztérium épületével, ahol Budapest Katonai Parancsnokságának a törzse székelt, mely szintén parancsnoksága alatt állott. Utasításait e törzsnek kellett végrehajtani Kovács Imre tábornok, vezérkari főnök közvetlen ellenőrzése alatt.

Amikor a szovjet agresszorok Budapest külvárosát megtámadták, a szerző Kovács Imre tábornok vezérkari főnöknek utasításokat kívánt adni az ellenállás részleteire. Meglepetésére Kovács, az elcsapott sztálinista honvédelmi miniszternek, Janza tábornoknak adta át a kagylót, aki lényegében arról tájékoztatta a szerzőt, hogy a katonai parancsnokság, mellyel Budapest védelmét kellett volna irányítani, már ismét a sztálinisták kezében volt. A Néphadsereg csapatainak tehát utasításokat nem lehetett a szervezett parancsnoksági vonalon többé kiadni.

Az elszigetelt csapatrészek azonban mégis megkezdték a helyi ellenállást ott, ahol a szovjet agresszorok támadása érte őket.

Arról természetesen nem lehetett szó, hogy tartósan feltartóztassák a támadókat. A szovjet tömegtámadás elsöpörte a helyi ellenállást. Míg egyrészt a Néphadsereg egységeinek kiadandó utasításokat a sztálinista tábornokok és törzstisztek megghiúsították, másrészt a Nemzetőrség egységeihez még nem volt kiépített és szervezett összeköttetésünk. Minden fegyveres erővel, beleértve a nemzetőr egységeket is, tulajdonképpen csak egy módon, a rádió útján lehetett volna érintkezni.

Arra, hogy néhány órát, vagy napot biztosítsunk Nagy Imre kormányának további elhatározásra, két dologra volt szükség. Először is a miniszterelnöknek, vagy a FKB elnökének rádió szózatban ellenállásra kellett volna felhívni minden fegyveres erőt Budapest területén. Ezzel a sztálinista szabotálók feje felett el lehetett volna érni a küzdő csapatokat. Ennek azonban csak akkor lett volna értelme, ha lett volna közvetlen politikai cél; például: ha azonnal kérte volna a kormány az ENSZ beavatkozását, vagy a nagyhatalmak segítségét.

Mivel Nagy Imre korábbi kísérlete, hogy a magyar semlegességet az ENSZ és a nagyhatalmak garantálják, válasza sem talált, ez a politikai cél irreális lett volna. Így a miniszterelnök elvetett minden olyan javaslatot, hogy ellenállásra szóló kiáltványt tegyünk közzé a rádióban. E tanulmány írója nem ismerte az összes diplomáciai tárgyalásokat. Még abban a hitben élt, ha időt nyerünk, politikai eredményt is elérhetünk. Ezért többször személyesen jelentette telefonon a miniszterelnöknek a szovjet agresszió újabb és újabb részleteit. Minden esetben javaslatot tett az ellenállásra szóló felhívás kibocsátására.

Ezeket a javaslatokat Nagy Imre végül is egyszer s mindenkorra visszautasította, külpolitikai kérdésnek minősítette s megállapította, hogy a katonai vezetés nem módosíthatja a kormány külpolitikai elhatározását. Ilyen kiáltvány – mint mondta – hadüzenet lenne, ennek következményeit a kormány nem kívánta vállalni.

Függetlenül attól, hogy Budapestnek a pesti, azaz keleti felét meddig lehetett volna tartani, a nyugati, a budai oldalon hosszabb ellenállásra volt lehetőségünk. Ott e szerző felelősségére bízott minden szervnek (FKB, Nemzetőrség stb.) váltóállása volt, azt reméltük, hogy napokig ki tudunk majd tartani még tömeges szovjet támadás ellen is.

A Manréza feletti határőrségi épületekben volt a váltó hadiszállás berendezve. Ide hívtuk meg Nagy Imrét a kormány tagjaival, ahol nem órákat, hanem napokat tudtunk volna biztosítani megbeszélésekre és elhatározásokra. A meghívást Nagy Imre nem fogadta el, hanem amikor a szerző jelentette, egy szovjet harckocsioszlop a Deák téren halad át és a parlament felé fordul, Nagy Imre a Rádióhoz ment és a szovjet agressziót megbélyegző utolsó nyilatkozatát közzé tette.

Mivel a rádiószózat után nem lehetett többé Nagy Imrével kapcsolatba lépni, a fegyveres erők legfelsőbb parancsnokságainak törzseivel a budai Szabadság-hegyen lévő váltóállásra települtünk át, ahol, mint reméltük, további öt napig ki tudtunk tartani. A politikai vezetés megszüntével a katonai vezetés megmaradt részének súlyos elhatározásra kellett jutnia. El kellett határoznia, mi legyen a teendő. Általános gerilla felkelésre szólítsa fel a lakosságot, fegyverszüneti tárgyalásokat kezdjen, vagy egyszerűen tegye le a fegyvert. Más alternatíva nem kínálkozott.

A hűvösvölgyi Bolyai Katonai Akadémián forradalmi szervek és nemzetőr egységek képviselői nagy számban gyűltek össze és spontán gyűlést tartottak. A szerző hadiszállásával telefonkapcsolatban álltak s azt javasolták, csatlakozzék hozzájuk, vegye át a gyűlés elnökségét és kérjen fegyverszünetet a szovjet főparancsnokságtól. Ugyanilyen javaslat érkezett a Honvédelmi Minisztérium épületét megszálló sztálinista tábormokoktól is. A javaslatokat a szabadság-hegyi törzsszálláson lévő összes tisztnek és szabadságharcosnak kihirdettem.

A jelenlevőknek körülbelül fele támogatta a javaslatot, a másik fele azon az állásponton volt, ha reménytelen is a további harc, nem hajlandók a fegyvert letenni. Én úgy véltem, hogy – anélkül, hogy általános gerilla háborúra szervezkednénk, vagy a lakosságot felhívni –

a FKB-t, a Nemzetőrség Főparancsnokságát, a Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmányát fenn kell tartani arra az esetre, ha mégis bekövetkeznék olyan nemzetközi fordulat, mely lehetővé tenné a Nagy Imre kormány további működését. Akkor ezek a szervek, melyeket a forradalom hozott létre és a kormány megerősített, azonnal működni tudnak megint.

Tehát csak olyan korlátozott támadásokat hajtottunk végre a Szabadság-hegyről a budai völgyekbe, hogy egyrészt a főhadiszállást biztosítsuk, másrészt a szovjet csapatok mozgásáról tájékozva legyünk. Ilyen akciókkal november 9-ig tartani tudtuk az állásunkat. Ekkor megállapítottuk, hogy a szovjet csapatok Kelenföldön és a Hűvösvölgyben olyan csoportosítást vettek fel, mely ellenünk irányuló azonnali tömegtámadást sejtetett. Ennek nem tudtunk volna ellenállni.

November 9-ről 10-re virradó éjjel Nagykovácsira hátráltunk, ahol ismét védelemre rendezkedtünk be. Széles körben minden égtáj felé kapcsolatot vettünk fel nemzetőr egységekkel. Az itteni új védelmi állásunkban egyetlen nehéz légvédelmi ágyú állt rendelkezésünkre. Ez volt az egész tüzérségünk. Kapcsolatot vettünk fel a Nagykovácsitól 4 kilométerre lévő határőr kiképző táborral is, de ezek együttműködés helyett elárulták a szovjet parancsnokságnak, hogy a Nemzetőrség Főparancsnoksága Nagykovácsin rendezkedett be.

November 11-én délután éppen a Nagykovácsi felett emelkedő Nagyszénás kilátóban voltam, ahol egy rádióállomást igyekeztünk felszerelni. A községbe vezető mindkét völgyön át szovjet harcokoszlopok törtek állásainkra és MIG gépek kezdtek rakéta támadást ellenünk. Így kezdődött meg az a harc, melyet ma otthon „Nagykovácsi csatának” neveznek.

A szovjet mérhetetlen túlerőben volt. Egy napos csatában megsemmisíthette volna a Nemzetőrség Főparancsnokságát és a törzset védő zászlóalját. Alig volt mód visszavonulásra, mert a Nagyszénás oldalai csupaszok, tankokkal és MIG repülőgépekkel megsemmisíthettek volna minden mozgó egységet. A törzset védő alakulatok bátor és szívós ellenállást kezdtek. Az egyetlen nehéz légvédelmi ágyú páratlan mun-

kát végzett. Kitűnő magaslati állásban volt, ahonnan hol az egyik, hol a másik völgyből támadó harcokocsikra lőtt, de arra is volt ideje, hogy időnként a MIG repülőgépeket zavarja tüzével, ha kárt nem is tudott bennük tenni.

A szabadságharcosok találékonysága impozáns volt. A Főparancsnokságot védő alakulatok szívós ellenállása, de különösen a tüzérségi tűz meglephette a szovjet csapatokat. Ahelyett, hogy lerohanták volna a törzsszállást, amit megtehettek volna, lelassították a támadásukat. Amikor a harc a tetőfokára hágott s az a veszély fenyegetett, hogy azonnal megismételt szovjet támadás elsöpri az ellenállást, váratlan eset javunkra döntötte el a „Nagykovácsi csatát”.

Nagyon sokszor történik meg a háborúban, hogy a véletlen és nem az előzetes terv dönt el egy csatát. Blücher tábornok így szólt Gneisenauhoz a katzbachi csatában aratott győzelem után: „Csatát nyertünk, senki sem tagadhatja, csak azon gondolkozom, mit tegyünk, hogy az utókor megértse, milyen ügyesen eszeltük ki e győzelmet”. Mi is megnyertük a „Nagykovácsi csatát”, de nem kívánom azt a látszatot kelteni, hogy „ügyesen kieszeltük” a győzelmet.

Egy banális véletlen jött közbe, az okozta a sikert. A MIG-ek véletlenül beletaláltak egy lőszertelepbe, amely a Nagykovácsi körül békében kiépített légvédelmi tüzérségi állásokhoz tartozott. A rakétatalálat levegőbe röpítette az egész raktárt.

A kép olyan volt, mint egy nukleáris robbanás. Mindkét szovjet harcokocsi csoport azonnal megállt és a MIG-ek eltűntek az égről. Azt hitték: valami csapdába kerültek. A keleti szovjet oszlop bizonyára azt hitte, hogy a nyugati oszlop megsemmisült a titokzatos robbanástól, a másik oszlop az ellenkezőt gondolhatta. A „csata” elhalt, a szovjet csapatok mozdulatlanok maradtak és közben beesteledett.

Mi megnyertük a „csatát”, mert időt nyertünk. A Vértes hegység különböző gerincein táboroztunk. A szovjet helikopterek lebegtek a fejünk felett, kutatták a visszavonulásunk útját. Végül is úgy éreztük,

mivel nem lehet az áradatot feltartóztatni és Nagy Imre sem tudott politikai megoldást találni, a harcot abba kell hagynunk.

(1966)

(*Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája, EPMSZ, 1987*)